

Jij moet naar de logopedist!

Leonie Cornips

Op haar middelbare school in Heerlen haalde Leonie Cornips steevast negens en tiens voor het schoolvak Nederlands, maar zodra ze haar mond opendeed bij de studie Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, zei de docent: 'Jij moet naar de logopedist!' Die gebeurtenis zette haar aan het denken. Hoe kon taalgebruik dat in Heerlen zoveel waardering geogst had, in Amsterdam ineens onder de maat gevonden worden? Zo ontdekte Cornips het Heerlens Algemeen Nederlands (HAN), een onderwerp dat ze waarschijnlijk de rest van haar leven zal onderzoeken.

In de eerste helft van de twintigste eeuw werd Heerlen het administratieve centrum van de mijnstreek. Daardoor vestigden binnen korte tijd grote groepen mensen van buiten Limburg zich in de stad: er vond een tsoenami van sprekers van het Standaardnederlands plaats temidden van het Limburgse achterland. Die buitenstaanders beïnvloedden het lokale taalgebruik zo sterk, dat er in Heerlen veel minder dialect wordt gesproken dan elders in de provincie. Daar stond tegenover dat het 'Algemeen Nederlands' dat in de stad gesproken werd, binnen korte tijd sterk beïnvloed raakte door de oorspronkelijke dialecten, en ook een beetje door andere talen, zoals het Duits of het Italiaans van immigranten. Kinderen die in de nieuwe situatie opgroeiden, maakten zich de nieuw ontstane varianten eigen, en een nieuwe taal was geboren: het HAN.

Deze stoel zit zich lekker

Cornips was opgegroeid in die taal, zodat ze bijvoorbeeld kon zeggen 'deze stoel zit zich lekker' in plaats van het elders gebruikelijker 'deze stoel zit lekker'. Toen ze eenmaal was afgestudeerd en haar vroegere begeleider, de bekende taalgeleerde dr. Jan Stroop, haar voorstelde om bij hem een proefschrift te schrijven, was de keuze voor een onderwerp snel gemaakt: de eigen zinsbouw van het Heerlens Algemeen Nederlands.

Het was nog niet makkelijk om geld bij elkaar te krijgen voor een dergelijk project. "Mensen vroegen me waarom ik eigenlijk onderzoek wilde doen naar foutief Nederlands", zegt Cornips. "Ze zagen niet dat er een geheel eigen systeem aan die taal ten grondslag lag dat de moeite waard is om te bestuderen. Dat wilde ik met mijn onderzoek nu juist aantonen." In haar proefschrift documenteerde ze daarom uitvoerig hoe het HAN verschilde van het 'Hollandse' Nederlands, en liet ze zien wat een subtiel grammaticaal systeem er uiteindelijk ten grondslag ligt aan een zinnetje als 'deze stoel zit zich lekker'.

Nederlands zonder macht

Een interessant aspect aan Cornips' onderzoek is dat het Nederland van nu wel wat lijkt op het Heerlen van honderd jaar geleden. Doordat mensen steeds makkelijker van het ene land naar het andere reizen, ontstaat ook in de grote steden langzaam een situatie waarin een grote groep mensen de oorspronkelijke taal niet als moedertaal spreekt. Wat gebeurt er dan? Zullen er ook elders nieuwe variëteiten van het Nederlands ontstaan? Door nauwkeurig naar Heerlen te kijken, zou je meer inzicht kunnen krijgen in die vragen.

Hoewel haar belangstelling voor Heerlen nooit zal verdwijnen, werd Cornips gaandeweg ook geïnteresseerd in ontwikkelingen buiten Limburg. In de afgelopen tien jaar bestudeerde ze ook andere soorten "Nederlands waarvan de sprekers geen macht hebben", zoals ze het zelf noemt, zoals de zogenaemde straattaal van jongeren in de grote steden.

Wat is daar zo belangwekkend aan? "Dat soort taal is heel interessant als je wil weten hoe taal echt werkt. Je ziet er de taal als het ware functioneren in haar natuurlijke omgeving, zonder allerlei bedachte en door de autoriteiten opgelegde regels. Maar ik heb er een emancipatoire bedoeling mee, ik wil de mensen

die zulke variëteiten spreken een hart onder de riem steken. Je bent niet per se dom als je zo spreekt, aan zulke soorten taal ligt een even vernuftig systeem ten grondslag als aan het officiële Standaardnederlands.” Zou Cornips niet ook eens de taal van de macht, het Algemeen Beschaafd Nederlands, willen bestuderen? “Nooit!”

Biologie en sociologie

Uiteindelijk is het Cornips, net zoals veel van haar collega-taalkundigen, te doen om het ‘vernunftige systeem’ van het menselijke taalvermogen. Het feit dat vrijwel alle mensen op vrijwel ieder moment van de dag taal gebruiken om elkaar te informeren, hun emoties te uiten en te laten zien waar ze vandaan komen en bij welke groep ze horen, is goed beschouwd een wonder. Cornips laat zich in haar onderzoek naar dat wonder inspireren door verschillende taalkundige scholen, die soms als onverenigbaar met elkaar worden beschouwd.

Zoals die van de Amerikaanse taalkundigen Noam Chomsky en William Labov. De eerste is ongetwijfeld de beroemdste taalgeleerde van dit moment. Zijn visie op taal is biologisch: de mens is een dier met taal, en het vermogen om die taal te gebruiken moet aangeboren zijn. Ieder kind leert vrijwel moeiteloos precies zo spreken als zijn omgeving. Volgens Chomsky komt dit doordat alle zesduizend talen die er op de wereld gesproken worden in essentie op elkaar lijken. De verschillen zijn slechts oppervlakkig en de taalkundige richt zich op wat alle talen verbindt.

Chomsky’s collega William Labov ziet de taalkunde eerder als een sociale wetenschap. Hij heeft zich juist altijd verbaasd over de enorme variatie die er zelfs binnen elke taal is: geen twee mensen spreken hetzelfde. Hij is beroemd geworden doordat hij liet zien dat die verschillen heel precies overeenkomen met allerlei andere verschillen tussen mensen, zoals hun leeftijd, hun geslacht of hun inkomen. Je plaats in de samenleving bepaalt hoe je spreekt.

Waar Chomsky dus vooral geïnteresseerd is in de uniformiteit van taal, legt Labov de nadruk op de variatie. Er zijn meer verschillen. Zo gebruiken Chomsky en zijn aanhangers vooral hun eigen taalgebruik als gegevens – voor wie geïnteresseerd is in wat hetzelfde is aan alle talen, is de ene taal immers even interessant als de andere. Labov introduceerde daarentegen strenge methodologieën om zijn ge-

gevens te verzamelen bij zorgvuldig uitgekozen proefpersonen. Leonie Cornips: "Aanhangers van Labov, sociolinguïsten, kunnen iets leren van de theorievorming van Chomsky. Maar de Chomskyanen, generatieve grammatici, kunnen iets leren van de methoden van dataverzameling van Labov."

Het gevoel dat gegevens geven

Sinds 2005 is Cornips onderzoeksleider van de onderzoeksgroep Variatielinguïstiek dat samen met de onderzoeksgroep Nederlandse Etnologie de kern vormt van het Meertens Instituut. Uniek aan Variatielinguïstiek is dat onderzoekers uit de twee Amerikaanse tradities er samenwerken bij de bestudering van allerlei vormen van Nederlands zonder macht.

Haar eigen onderzoek heeft Cornips de afgelopen jaren verbreed naar de vraag hoe kinderen hun moedertaal verwerven als die taal geen macht heeft en bovendien niet uniform is. Samen met de Amsterdamse hoogleraar Aafke Hulk stuurde ze in de afgelopen jaren studenten en stagiairs het land in om op scholen met vernuftige methoden vast te stellen wat kinderen tussen 3 en 16 jaar over hun taal te weten zijn gekomen.

"Vanuit de theorie verwacht je een uniform proces: kinderen verwerven hun moedertaal allemaal op dezelfde manier", zegt Cornips. "Maar dat vinden we gelukkig niet. Stel je voor, wat zou dat oninteressant zijn. Door die onduidelijkheid kunnen we steeds onze theorieën telkens iets bijstellen en steeds dichterbij de werkelijkheid komen." Als ze eerlijk is moet ze bekennen dat het haar minder om die theorieën te doen is dan om "het gevoel dat je krijgt als je de gegevens kunt induiken."

Arbeidsintensieve gesprekken

De laatste jaren is Cornips behalve met taalkundigen als Aafke Hulk ook steeds meer gaan samenwerken met antropologen als Vincent de Rooij van de Universiteit van Amsterdam en Irene Stengs van het Meertens Instituut. "Ik zou ook met sociologen of psychologen willen samenwerken", zegt ze. "Ik kan me niet voorstellen dat je als onderzoeker niet nieuwsgierig wordt naar wat er in aanpalende disciplines bedacht wordt. Maar antropologen waren nu eenmaal dichterbij de hand, omdat sommigen ervan hier op de gang werken."

Die samenwerking biedt ook weer een ander perspectief op taal dan iemand in de scholen van Labov en Chomsky gewend is: één waarbij je lange, arbeidsintensieve gesprekken voert met bijvoorbeeld jongeren die straattaal spreken, om zo te achterhalen waarom ze dat doen. Die vraag naar het waarom wordt in het meeste taalkundige onderzoek niet meer zo expliciet gesteld: daar gaat het meer over hoe mensen hun taal gebruiken en wat ze precies weten over hun moedertaal. "Met mijn collega antropologen onderzoek ik hoe bijvoorbeeld jongeren in de grote stad hun identiteit vormen door – onder andere – hun taalgebruik. Die jongeren spreken vaak een aantal talen, waaronder ook een vorm van Standaardnederlands. Door die talen op allerlei momenten in te zetten, laten ze zien wie ze zijn."

Onmaatschappelijk gedrag

Straattaal heeft de afgelopen jaren nogal in de belangstelling gestaan. Journalisten en opinieleiders vroegen zich af of het gebruik van die straattaal niet onherroepelijk tot verloedering van het Nederlands zou leiden. Volgens Cornips is die vrees ongegrond en zijn er geen aanwijzingen dat sprekers van straattaal zich op enigerlei wijze minder goed zouden uitdrukken dan vergelijkbare andere jongeren. Ze ziet het als de maatschappelijke taak van de onderzoeker om daar dan ook op te wijzen. "Straattaalgebruikers worden in de media neergezet als jongeren die per definitie met geweld bezig zijn, of ander onmaatschappelijk gedrag vertonen. Daar strookt niet met de resultaten van ons onderzoek." Ze geeft daarom regelmatig lezingen en workshops, bijvoorbeeld voor ouders op scholen. "In een complexe kennismaatschappij als de onze hebben we allemaal de plicht elkaar te informeren over wat we weten. Dat geldt des te sterker voor door de overheid gefinancierde onderzoekers."

Het Meertens Instituut is een instituut voor onderzoek en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen (KNAW). Centraal staan de verschijnselen die het alledaagse leven in onze samenleving vormgeven.

Het Meertens Instituut is ontstaan in 1930. Op het gebied van de Nederlandse taal bestudeert het Instituut geografische, sociale en diachrone variatie, een specifiek terrein dat binnen de taalkunde wordt aangeduid met Variatielinguïstiek. Het onderzoek naar de culturele factoren die bepalend zijn voor groepsvormende processen ligt op het terrein van de Nederlandse Etnologie.

Kenmerkend voor het Meertens Instituut is de multidisciplinaire samenstelling van de onderzoeksgroep, waarin onder meer disciplines als taalkunde, sociolinguïstiek, neerlandistiek, geschiedwetenschap, antropologie, sociologie, muziekwetenschap en cultuurwetenschappen zijn vertegenwoordigd. Op deze vakgebieden heeft het instituut decennialang materiaal verzameld, geconserveerd, gedocumenteerd, inhoudelijk ontsloten en onderzocht. Met omvangrijke collecties en documentatiesystemen kan het worden beschouwd als een centrum van kennis op het gebied van taalvariatie en volkscultuur. Ook grootschalige databanken ondersteunen het onderzoek.

Het Meertens Instituut heeft in eerste instantie een wetenschappelijke doelstelling op het gebied van volkscultuur en taalvariatie. Het werkt daartoe ook samen met andere kennisinstellingen, zoals universiteiten en musea, en participeert in diverse internationale samenwerkingsverbanden. Door samenwerking met instellingen zoals musea en media kan het instituut een bijdrage leveren aan publieksvoorlichting op dit gebied. Met uit onderzoek verkregen inzichten hoopt het Meertens Instituut behalve het wetenschappelijke debat ook het maatschappelijke en het politieke debat te kunnen ondersteunen.

De resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd in publicaties en boeken en worden bekend gemaakt in lezingen op congressen en symposia. Uitgebreide informatie over het Meertens Instituut vindt u op de website: www.meertens.knaw.nl